

5. Hill S. (1997) The relevance and value of music therapy for children with Rett syndrome. *British Journal of Special Education*, 24 (3), 124-128.
6. Holck U. (2007) An Ethnographic Descriptive Approach to Video Microanalysis. In: T.Wosch and T. Wigram. *Microanalysis in Music Therapy. Methods, Techniques and Applications for Clinicians, Researchers, Educators and Students*. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia.
7. International Rett Syndrome Foundation [IRSF] (2008). Internet site: <http://www.rettsyndrome.org/>
8. Kerr A. (2002) Rett Disorder. In: P.Howlin (Ed.) *Outcomes in Neurodevelopmental and Genetic Disorders*. Part 10. Cambridge University Press.
9. Merker B., Bergström-Isacsson, M. & Engerström, I. (2001) Music and the Rett Disorder: the Swedish Rett Center survey. *Nordic Journal of Music Therapy*, 10 (1), 43-53.
10. Norsk Forening for Rett Syndrom [NFRS](2008). Internet side: <http://www.rettsyndrom.no>
11. Tetzchner, S. (1997) Rett-syndrom og kommunikasjon. I: Ruud, E. og Nilsson, B. (Red.) *Hver for seg små – sammen store. Mest om sjeldne funksjonshemninger, men også om mestring og retten til ikke å kjenne sin diagnose. Frambu – Senter for sjeldne funksjonshemninger og smågruppesenteret, Rikshospitalet, Oslo.*
12. Vassend, O. (1997) *Kommunikasjon og pasientbehandling. Praktisk psykologi for helsepersonell med eksempler fra odontologi*. SPARTACUS FORLAG A/S, Oslo.
13. Vedeler L. (1989) *Barns kommunikasjon i rollelek*. 2. Opplag, Universitetsforlaget AS
14. Wigram T. (1991) Music Therapy for a girl with Rett's syndrome: Balancing structure and Freedom. In: K.E. Bruscia (Ed.) *Case Studies in Music Therapy*. Barcelona Publishers.
15. Wigram T. & Elefant (in press). Nurturing Engagement with Music for People with PDD: Autistic Spectrum Disorder and Rett Syndrome. In: Malloch, S. and Trevarthen, C. (Ed.) *Communicative Musicality: Narratives of Expressive Gesture and being Human*. Oxford: Oxford University Press.
16. Wigram T. & Lawrence, M. (2005) Music therapy as a tool for assessing hand use and communicativeness in children with Rett syndrome. *Brain & Development*, 27 (Supp.1), Pp.95-96.
17. Yasuhara A. & Sugiyama Y. (2001) Music therapy for children with Rett syndrome. *Brain & Development*, 23 (pp.82-84).

УДК 347.963 (477)

ПРО АКМЕОЛОГІЮ ПРОКУРОРСЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ: ДОСВІД КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ

Синеокий О.В., к. ю. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті ретроспективно проаналізовані і науково обґрунтовані теоретико-методологічні засади розвитку акмеологічної концепції професійної діяльності. На підставі проведеного дослідження визначаються шляхи та перспективи акмеологічних розвідок теоретичної моделі прокурорського професіоналізму.

Ключові слова: акмеологія; професійна діяльність; професіоналізм.

Синеокий О.В. ОБ АКМЕОЛОГИИ ПРОКУРОРСКОГО ПРОФЕССИОНАЛИЗМА: ОПЫТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье ретроспективно проанализированы и научно обоснованы теоретико-методологические начала развития акмеологической концепции профессиональной деятельности. На основе проведенного исследования описываются пути и перспективы акмеологических изысканий теоретической модели прокурорского профессионализма.

Ключові слова: акмеологія; професійна діяльність; професіоналізм.

Sineokiy O.V. ABOUT ACMEOLOGY OF A PUBLIC PROCURATOR'S PROFESSIONALISM: THE EXPERIENCE CONCEPTUAL STUDY / Zaporizhzhya national university, Ukraine

In this article retrospectively analyses and scientifically bases the main theoretical-methodological stages of the development acmeological conception of a professional activity. On the bases of a carry out investigation

marks the ways and perspectives of an acmeological development the theoretical model of a public procurator's professionalism.

Key words: acmeology; profession activity; professionalism.

Акмеологія – це наука про найвищі досягнення у сфері професійної майстерності. У перекладі з давньогрецької «акме» означає найвищу міру досягнення будь-чого, розквіт або квітучу пору, а «бути в акме» – перебувати на вищому ступені розвитку. Акмеологія як наука про людину виникла в міждисциплінарній площині природних, суспільних, технічних та гуманітарних знань, і яка вивчає закономірності й механізми розвитку людини на етапі її зрілості й, особливо, при досягненні ним найбільш високого рівня в цьому розвитку [1].

Поняття «акмеологія» в словниках відсутнє, хоча вперше воно було введено до наукового обігу М. О. Рибниковим ще в 1928 р. для позначення науки про розвиток дорослих (зрілих) людей. У тому ж значенні поняття «акмеологія» використовують Б. Г. Ананьєв і А. В. Петровський. Основи акмеологічного вчення у 80-х рр. ХХ ст. були закладені російським психологом О. О. Бодальовим [2]. Одразу потрібно зауважити, що в неросійськомовній літературі зазначений термін сьогодні практично не використовується. Сучасне розуміння акмеології наштовхує теоретичні дослідження на практичні пошуки щодо самовдосконалення та саморегуляції особистості фахівця.

Якщо судити за тривалістю часу з моменту обґрунтування поняття «акмеологія», ця наука вважається молодію. Однак, навіть не розглядаючи історичний аспект проблеми, можна стверджувати, що світосприйняття та наукові ідеї акмеологічного змісту щодо розвитку та самовдосконалення людини, повноти її самореалізації в житті, діяльності й творчості є такими ж давніми, як і наукове знання про людину.

Пошуки шляхів самореалізації, розкриття потенціалу особистості здійснювалися практично завжди, а акмеологічні ідеї про розвиток людини пропонувалися ще стародавніми філософами. Оскільки «бути в акме» означає «перебувати на вищому ступені», то доксографи (давньогрецькі автори творів, у яких вони викладали погляди античних філософів), висвітлюючи життєвий шлях видатних історичних особистостей, указували не дати початку й кінця їхнього життя, а той період, коли вони прославилися своїми здобутками, коли в них спостерігався найвищий розквіт, пік досягнень [3].

Згідно з Б. Ананьєвим, акмеологія вивчає людину як індивідуума з його природними властивостями, такими як стать, вік, здоров'я, рівень фізичного розвитку, генетичні передумови розвитку, рівень розвитку інтелекту тощо [4]. У своїх масштабних дослідженнях, здійснених із групою однодумців (М. Обозов, О. Бодальов) учений дійшов висновку, що в ході розвитку дорослої людини зростає ступінь її навченості при деякому вповільненні швидкості інтелектуально-розумових реакцій. Освіта дорослого допомагає підвищенню життєздатності й життєстійкості, а все це помітно сповільнює інволюційні процеси; основна думка полягає в тому, що освіта є провідним фактором творчого розвитку зрілої людини. Предметом акмеології є закономірності розвитку й саморозвитку особистості, самореалізація творчого потенціалу й розвиток готовності до майбутньої професійної діяльності. А це дуже важливо для формування професійного спрямування та розвитку здатностей до професійної діяльності, розвитку професійної компетентності. Акмеологічна стратегія навчання будується на основі принципу акмеології. На думку О. Сергєєва, І. Богданова, «акмеологічний принцип визначає взаємозв'язок загальної й професійної (спеціальної) освіти. І в цій якості він виступає як синтетичний принцип, що містить такі дидактичні принципи: наступності, міжпредметних зв'язків, системності, інтеграції та ін., які у своїй сукупності, зважаючи на кваліфікаційну характеристику майбутнього спеціаліста, визначають ефективність його підготовки в оптимально стислі терміни» [5, с. 147-153].

Незважаючи на стародавнє підґрунтя, акмеологія як наука впевнено заявила про себе лише наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття. Інтенсивного розвитку набули напрямки, пов'язані, головним чином, із професійними досягненнями зрілої особистості, прогресивним особистісно-професійним розвитком людини як суб'єкта діяльності. Нині, окрім загальної акмеології, у зв'язку із завданнями професійного формування та розвитку людини в конкретних сферах діяльності, з'явилися такі галузі акмеології, як управлінська, педагогічна, воєнна, спортивна, юридична.

У психологічній науці питання, що стосуються професіоналізму особистості, висвітлювалися О. О. Бодальовим, Л. С. Виготським, А. О. Деркачем, В. Г. Зазікіним, Є. О. Клімовим, Н. В. Кузьміною, О. М. Леонтьєвим, С. Л. Рубінштейном. Проблеми професіоналізму та компетентності, виявлення умов для забезпечення особистісно-професійного розвитку й досягнення індивідуумами професійного акме також розглянуто в дослідженнях російських науковців А. Маркової, О. Анісімова, Л. Рудкевича та ін. Як показує російський досвід, без відповідного аналізу професіоналізму й компетентності не завжди вдається досягти належного професійного рівня підготовки управлінських кадрів. З цього приводу визначимо поняття *акмеологічної компетентності* як знання критеріїв і факторів руху до вершин професіоналізму й створення акмецільових програм досягнення вершин професійної діяльності.

Метою акмеологічного дослідження в нашому випадку є розробка акмеологічної концепції особистісного і професійного становлення фахівця. Акмеологічною концепцією називається система наукових поглядів

на процес досягнення особистісно-професійного *акме* представником конкретної спеціальності. Основною ідеєю цієї концепції є конструктивна інтеграція особистісної і професійної основ на підставі реалізації творчого потенціалу.

Акмеологічна модель залишається оптимальним варіантом особистісно-професійного сходження до *акме*, тобто фактично є описом ознак результатів рівнів продуктивності. Її визначають: 1) акмеологічні критерії – мірило оцінки професійного становлення; 2) акмеологічні показники (вони ж акмеологічні інваріанти) – професійні завдання певного роду і конкретного рівня розвитку професіоналізму; 3) акмеологічні рівні – ступінь розвитку професіоналізму.

Шляхи і методи розвитку професійної майстерності віддзеркалюються в акмеологічних технологіях. У свою чергу, акмеологічний алгоритм – це послідовність і етапи розвитку [6, с. 15]. К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Лаптев підкреслюють, що принциповим для акмеології є висновок, який стосується основного положення методологічних засад – акмеологічних закономірностей, тобто стійких зв'язків і відношень між професійним і особистісним розвитком людини (*перше*), а також між різними рівнями організації психічних процесів у ході цього розвитку (*друге*). Ці закони-тенденції мають варіативність за наявності спільного. Вони мають одночасно і об'єктивний, і суб'єктивний характер. Об'єктивність детермінується характером умов і чинників, а суб'єктивність пов'язана з індивідуально-особистісними передумовами з відображенням об'єктивних чинників в особистісному значенні.

Основним методологічними категоріями в акмеології є такі: „людина”, „розвиток”, „здоров'я”, „зрілість”, „професіоналізм”, „продуктивність”. Людина розглядається як індивід, особистість, індивідуальність, як продукт біологічного, соціального розвитку та суб'єкт життєдіяльності. Індивідуальність – це акме людини, конкретна особистість, яка самореалізується під власним моральним контролем. Акмеологія шукає вершин на схрещенні онтогенезу і соціогенезу людини, вивчає суб'єктивні й об'єктивні фактори досягнення вершин у життєдіяльності людини, в особистісному й професійному розвитку. Грунтуючись на тому, що акмеологічна методологія є сукупністю ідей про цінність людини, її духовного світу, здатності до творчості й самовдосконалення, суб'єктно-акмеологічний підхід до дослідження професійної кар'єри [7, с. 165] орієнтує фахівця на оволодіння кар'єрною стратегією, що базується на тих моментах професійної діяльності, її алгоритмі й технології, які дозволяють самореалізуватися, відкрити й задіяти творчий потенціал фахівця для досягнення вищого рівня розвитку в професійній діяльності, що і постає як АКМЕ..

Результативність досліджень й ефективність вирішення практичних завдань цієї науки залежить від застосовуваних акмеологічних методів [8, с. 23]. Окремо потрібно сказати, що використання представлених теоретичних та практичних знань у галузі акмеології стосовно умов професійної ефективності та юридичної психології дозволить оптимізувати професійну діяльність працівників та забезпечити високий рівень її результативності.

Можливість уведення акмеологічної компоненти у виділеному аспекті аналізу професіоналізму забезпечується інтенсивним розвитком, особливо останнім часом, напрямку акмеологічної науки. У наш час, в умовах глобалістики, вивчення закономірностей *акме* в професійній діяльності, зокрема особистісно-професійному розвитку людини як суб'єкта діяльності, є досить актуальним. Тому практична потреба в акмеологічних знаннях про професіоналізм стала головним імпульсом розвитку і пріоритетності акмеології [9, с. 40]. Це природно, адже особистісні досягнення стають помітними, насамперед, у професійній діяльності, особливо тій, що має соціальну значущість.

Професійна діяльність людини є одним із провідних проявів особистості. Вона зумовлює професійний розвиток працівника, формування професійного типу особистості. *Акме* як вершина зрілості є багатомірним станом людини, що охоплює певний період його розвитку, характеризує, наскільки він відбувся як громадянин, фахівець своєї справи, як особистість [10]. Зміст акмеології полягає, також, у розгляді єдності процесів професійного та особистісного розвитку та вказанні шляхів досягнення професійної майстерності на ґрунті реалізації *творчого потенціалу особистості*.

В акмеологічних дослідженнях мова повинна вестися про професіоналізм, що включає в себе два аспекти – *професіоналізм особистості* й *професіоналізм діяльності*. Це істотно розширює можливості акмеологічних досліджень і виводить їх на рівень особистісного в професіоналізмі [11].

Дослідження, проведені за цим напрямком акмеології, дозволили зробити базове визначення професіоналізму діяльності як якісної характеристики суб'єкта діяльності, що відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність, розмаїтість ефективних професійних навичок і вмінь, володіння сучасними алгоритмами й способами рішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою продуктивністю [12, с. 568]. Водночас, розглядаючи акмеологічні проблеми професіоналізму, потрібно визначити, що предметом акмеології є вивчення фаз, закономірностей, механізмів та способів розвитку професійно визначеної дорослої людини, включаючи професійну самосвідомість, самовдосконалення та саморегуляцію особистості.

Професіоналізм характеризується, насамперед, високою продуктивністю цієї діяльності. Таке визначення професіоналізму діяльності можна вважати за основне в акмеології, і тому зараз воно є важливим методологічним орієнтиром дослідження. У той же час дослідження, які були проведені в акмеології за останні роки, показали, що доцільно розглядати професіоналізм не тільки в діяльнісному контексті, але також у нерозривному зв'язку з особистісним, що якраз співвідноситься з найважливішим методологічним принципом єдності діяльності й особистості. Дійсно, у процесі становлення професіоналізму діяльності особистість фахівця обов'язково розвивається.

Далі розглянемо акмеологічні підходи до вивчення й розвитку професіоналізму. По-перше, потрібно зауважити, що не зважаючи на визначення акмеологічного підходу як сукупності принципів, прийомів і методів, що дозволяють вирішувати акмеологічні проблеми, у рамках такого підходу сформувалися й інші, які орієнтовані на конкретність. Серед них, у першу чергу, хотілося б назвати акмеоцентричний і акмеографічний.

Акмеоцентричний підхід орієнтований на принцип системності й передбачає погоджене використання в акмеологічних дослідженнях всіх підходів, шляхів і методів при пріоритеті акмеологічних. Можливості акмеоцентричного підходу були показані при вивченні й описі стабільності професійної діяльності оперативних працівників прокуратури. Акмеографічний підхід, який узагальнює психолого-акмеологічний метод, дозволяє вирішувати завдання розвитку професіоналізму особистості й діяльності. За своїм змістом він є розвитком професіографічного підходу. Адже ядром акмеографічного підходу є розробка акмеографічних описів (на рівні загального й особливого) і акмеограм фахівців (на рівні одиничного).

З позицій акмеології професіографія й професіографічний підхід вирішують завдання початкового етапу становлення професіоналізму і є складовою частиною акмеографії. Як свідчать акмеологічні дослідження, розвиток професіоналізму у фахівців різних професій здійснюється за подібними закономірностями, які пов'язані з формуванням акмеологічних інваріантів професіоналізму [13].

Існують різні рівні розвитку професіоналізму. Їхня оцінка повинна базуватися на системі акмеологічних показників, у яких мають бути представлені особистісний і діяльнісний аспекти. Вона включає наступні показники:

- 1) продуктивність або ефективність діяльності;
- 2) рівень кваліфікації й професійної компетентності;
- 3) оптимальна інтенсивність і напруженість праці;
- 4) точність і надійність діяльності;
- 5) організованість; 6) низька залежність від зовнішніх факторів;
- 7) володіння сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань;
- 8) стабільність високих показників діяльності;
- 9) рівень розвитку індивідуально-ділових і професійно важливих якостей;
- 10) рівень мотивації досягнень;
- 11) можливість розвитку суб'єкта праці як особистості;
- 12) спрямованість на досягнення позитивних соціально значимих цілей.

Якщо діяльність фахівця характеризується високим професіоналізмом, ґрунтуючись на даній системі показників, то вважається, що в нього високий акмеологічний рівень [14]. Утім, зміст акмеологічного рівня може залежати й від специфіки професійної діяльності. Приміром, крім відзначених показників акмеологічний рівень включає наступні:

- 1) наявність системних якостей;
- 2) соціальна відповідальність;
- 3) правова позиція;
- 4) індивідуальна ресурсність (внутрішній потенціал);
- 5) динамічність, схильність до саморозвитку.

Таким чином, визначення специфічних акмеологічних інваріантів є основою розвитку професіоналізму.

Існує аргументована точка зору, що вивчення професіоналізму зв'язане насамперед, із проблематикою психології роботи, у якій сформувався самостійний науковий напрямок – психологія професіоналізму. На думку А. К. Маркової, «психологія професіоналізму виявляє умови й закономірності просування людини до професіоналізму в її роботі, зміна психіки людини в процесі сходження до професіоналізму» [15, с. 147]. Психологія професіоналізму в такому розумінні описує психологічні критерії й рівні професіоналізму, етапи на шляху руху до професіоналізму, вікові й індивідуальні особливості становлення професіонала, фактори, що викликають зниження професіоналізму, і напрямки їхнього подолання.

Така точка зору співзвучна із розумінням змісту професіоналізму як прояву професійної майстерності. Майстерністю в психології праці називається властивість особистості, що надбана з досвідом, як вищий рівень професійних умінь у певній галузі, якого досягнуто на основі гнучких навичок і творчого підходу.

Очевидно, що таке розуміння професіоналізму й професійної майстерності відображає головним чином те, що пов'язане з діяльним аспектом, – утім, при цьому особистість і її розвиток у роботі ніби залишаються на другому плані.

Більш перспективним напрямком вивчення професіоналізму є його розгляд у нерозривному зв'язку з розвитком (у тому числі індивідуально-професійним) суб'єкта праці. Цей напрямок є акмеологічним. Ще Б. Г. Ананьєв указував на необхідність проведення фундаментальних досліджень зрілості або дорослості, відзначаючи, що це найбільш важливі періоди розвитку особистості, для яких характерна висока творча й соціальна активність [16].

Отже, професіоналізм особистості – це якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і індивідуально-ділових якостей, акмеологічних складових елементів професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток як фахівця.

Акмеологічні інваріанти розвитку професіоналізму – це основні якості й уміння професіонала (або необхідні умови), що забезпечують високу продуктивність і стабільність діяльності, незалежно від її втримування й специфіки. Акмеологічні інваріанти професіоналізму проявляються також і у внутрішніх спонукальних причинах, що забезпечують активний саморозвиток фахівця, реалізацію його творчого потенціалу.

Акмеологічні інваріанти професіоналізму були виявлені в результаті порівняльного аналізу [17] на рівні загальних і особливого основних факторів, що обумовлюють високу ефективність і надійність діяльності класів «людина – людина», «людина – колектив», «людина – техніка» і «людина – великі соціальні групи».

Акмеологічні інваріанти професіоналізму бувають: 1) загальними, тобто повністю незалежними від специфіки діяльності; акмеологічні дослідження показали, що такими є розвинена антиципація, високий рівень саморегуляції, уміння приймати рішення й стійку образну сферу (у професіоналів високого рівня, незалежно від виду й специфіки професійної діяльності, ці інваріанти розвинені набагато сильніше, ніж в інших фахівців); 2) специфічними або особливими, які певною мірою відображають специфіку професійної діяльності (наприклад, для професій класу «людина – людина» і «людина – колектив» такими, як показали дослідження, крім загальних інваріантів, є проникливість (або диференційно-психологічна компетентність), комунікабельність і комунікативні вміння, уміння робити психологічні впливи й ін. [18, с. 131].

Одним з важливих акмеологічних інваріантів професіоналізму є вміння приймати рішення. Вміння приймати рішення є найважливішою психологічною складовою професійної діяльності. Оскільки в будь-яку людську діяльність у тій або іншій формі процес ухвалення рішення включений обов'язково, тим більше саме він займає в психологічній структурі професійної діяльності центральне місце.

Виявлені загальні інваріанти професіоналізму, здається, не єдині. Загальними акмеологічними інваріантами його професіоналізму можуть бути властивості особистості, психічні процеси, функції, навички й уміння, що забезпечують інваріантність якості виконання діяльності [19]. Це дуже важливий методологічний аспект. У такому розгляді професійна специфіка діяльності може бути обумовлена домінуванням або підпорядкуванням тих або інших акмеологічних інваріантів.

Однією з актуальних проблем акмеології є формування загальних принципів вдосконалення професійної діяльності та спілкування спеціалістів, що працюють в сфері політики, економіки, управління, освіти і в багатьох інших галузях життя. Коли йдеться про високий професіоналізм людини, то з ним пов'язують не тільки яскравий розвиток здібностей, але й ґрунтовні знання в тій галузі діяльності, в якій цей професіоналізм проявляється. Звідси є зрозумілою нагальна розробка акмеологією такого кола проблем, як «професіоналізм особистості», «професіоналізм діяльності», «професіоналізм спілкування», «шляхи попередження професійної деформації», «шляхи досягнення вершин професіоналізму» тощо. Саме, насамперед, в частині «професіоналізм діяльності та спілкування» вбачається безпосередній вихід психології управління на акмеологію, адже професіоналізм керівника прямо пов'язаний з проблемою психології спілкування, а ефективна управлінська діяльність часто-густо невід'ємна від професійного спілкування.

У психолого-акмеологічних дослідженнях як значимі акмеологічні умови називалися задатки, загальні та спеціальні здібності суб'єкта професійної діяльності, стан суспільства в період його становлення, умови виховання, можливість одержання фахової освіти, доступ до культурних цінностей та ін., що становить зміст умов так званого передстартового періоду розвитку професіоналізму [20].

Акмеологічні умови та фактори є близькими за своїм змістом, утім не є тотожними. Акмеологічні умови мають скоріше об'єктивний характер стосовно майбутнього професіонала, у той же час акмеологічні фактори – суб'єктивні. Таким чином, на різних етапах (акмеологічних рівнях) розвитку професіоналізму, вплив і значення акмеологічних умов й акмеологічних факторів різні.

Становлення й акмеологічне просування в професії можливі тільки при стійких мотиваційних механізмах, активності особистості в навчанні й удосконаленні протягом всієї професійної діяльності. Адже *акме* здатне переконливо продемонструвати, яких рівнів досяг процес розвитку людини як особистості, громадянина і фахівця–професіонала. *Акме* при цьому не є застиглою і статичною формою, а відрізняється більшою або меншою варіативністю й мінливістю.

Акмеологічна концепція професіоналізму суб'єктів праці, що здійснюють свою діяльність в особливих і екстремальних умовах, якими в нашому дослідженні є оперативні працівники прокуратури, являє собою теоретичний опис у вигляді системи поглядів, єдиного визначального задуму, пов'язаних з розвитком професіоналізму. У зв'язку з цим медико-акмеологічний підхід до підвищення стійкості психічного здоров'я професіонала повинен забезпечувати безперервність процесу підвищення психологічного захисту й збереження стійкості психічного здоров'я особистості, його ефективність і оптимальність в екстремальних ситуаціях.

З епохою особистісно-професійного акме в кожного справжнього фахівця і просто в людини, пов'язане формування значної інтелектуально-духовної спадщини, що згодом стає надбанням, багатством і досвідом тих, хто приходить йому на зміну. Правдиві розповіді очевидців і професіоналів, майстрів своєї справи, документальні свідчення і мемуари, вивчення професійних надбань працівників прокуратури старшого покоління завжди будуть актуальні в пошуку шляхів удосконалення професійної діяльності. Адже акмеологічний підхід дає змогу виявити фактори, що можуть або сприяти, або гальмувати фаховий розвиток державних службовців, впливати на досягнення ними найвищого рівня професіоналізму.

Особливо цінною й вкрай необхідною повинна стати акмеологія удосконалення, корекції професійної діяльності в контексті безперервної освіти (самовиховання й самоосвіта, безперервний професійно-особистісний розвиток у системі «довічної» освіти). Як зазначає В. Мартиненко, «ідея довічної освіти – потреба особи, прагнення до пізнання себе й навколишнього світу, освіта «крізь усе життя»» [21, с. 57].

Щоб освітній маршрут особистості, яка навчається, був конструктивним і креативним, а психічні новоутворення майбутнього фахівця були адекватними вимогам життя, що постійно ускладнюються, необхідно всебічно використовувати технології розвиваючого навчання і акмеологічні закономірності.

Міждисциплінарний характер акмеології визначає й забезпечує фундаментальний характер медико-акмеологічної системи підвищення стресостійкості, кумуляцію й інтеграцію методів, технологій, способів і т.п., які забезпечують можливість реального вдосконалювання певних зон соціально-психологічного простору життєдіяльності й професійного вдосконалення людини. Це сприяє підвищенню рівня професіоналізму, стресостійкості психічного здоров'я, особливо в екстремальних ситуаціях. Акмеологічні підходи до досліджуваних явищ і принципи їхнього пізнання дозволяють провести порівняльні психолого-акмеологічні дослідження способів і методів підвищення стресостійкості психічного здоров'я працівників, що перебувають в екстремальних ситуаціях [22]. Адже професійні кризи можуть впливати на ефективність професійної діяльності й індивідуально-професійний розвиток працівників прокуратури. Тому важливо дослідити психолого-акмеологічні умови й фактори оптимізації процесу подолання цих негативних проявів. Можливості психолого-акмеологічного забезпечення дозволяють вирішувати проблему подолання протиріч у професійній діяльності без психологічних стресів. Ми впевнені, що процес подолання професійних криз може бути ефективно вивчений і перетворений у практику тільки за допомогою психолого-акмеологічних методів і технологій як психолого-акмеологічний феномен, що має критерії, показники й рівні. Оскільки мотивація саморозвитку обумовлена професійними творчими потребами: бажанням удосконалити професійну діяльність або усунути виниклі в ній проблеми, тобто стати професійно більш успішним.

Пріоритетним напрямком медико-акмеологічного підходу є вибір методів, способів, які дозволяють зберегти професійне довголіття й здоров'я. Тому цей підхід необхідно застосувати при розробці системи методів підвищення стійкості психічного здоров'я в зоні його соціально-психологічного простору, у якому об'єктивно реалізуються можливості активації особистісних якостей. Подальші дослідження необхідно зосередити на комплексному моніторинговому вивченні підготовки й апробації моделі професійної готовності, зокрема, в нашому дослідженні - до служби в органах прокуратури. Крім того, ми плануємо зосередити на вивченні ефективності акмеологічних підходів і розвиваючих технологій навчання в системі підготовки майбутніх працівників прокуратури.

Отже, на підставі наведеної мети, завдань та напрямків можна структурно прийняти умовну модель психолого-акмеологічної служби в органах прокуратури, яка структурно включає такі сфери: інформаційно-аналітичний; моделювання професійної діяльності; психодіагностики, психоконсультації та розвиваючих психотехнологій; кадрового розвитку. Окремо підкреслимо, що визначення загальних і специфічних акмеологічних особливостей розвитку прокурорського професіоналізму як основної детермінанти діяльності органів прокуратури є важливим етапом вирішення проблем забезпечення її високої ефективності й надійності. Тому наступне важливе завдання полягає в підборі або розробці методів розвитку психолого-акмеологічних засад прокурорського професіоналізму.

У деяких інформаційних джерелах про АКМЕ йдеться як про соматичний, фізіологічний, психологічний і соціальний стан людської особистості, що характеризується зрілістю її розвитку; а віковий період, як правило, охоплює строки від 30 до 50 років [23]. Вважаємо, що визначені вікові межі цілком підходять для прокурора-криміналіста, тому що до першої фази свого професійного шляху (наприклад, зарахування на посаду слідчого, помічника прокурора, прокурора відділу тощо) сьогодні випускники юридичних факультетів постають у віці після 21-22 років і до 25-28 років можуть досягти вже досить високих показників професіоналізму. Утім років 10-15 тому і більше вікова градація була іншою; зокрема, початок прокурорсько-слідчої діяльності випадав на вік 24-27 років, тому прокурором-криміналістом мав можливість бути призначеним лише працівник прокуратури, який пропрацював не менше 5 років слідчим (це мінімум), а інші категорії працівників взагалі не вважалися кандидатами на посаду прокурора-криміналіста. Тому високі показники професіоналізму очікувалися у віковому діапазоні 37-42 років. Адже сьогодні в 42 роки прокурори-криміналісти вже звільняються на пенсію. А досвідченими працівниками вважаються такі, які хоча б взагалі працювали слідчими рік-другий і понад три роки перебувають на посаді прокурора-криміналіста, а це 28-30 років.

Повторення закономірностей на 7-ми рівнях розвитку суб'єкта дозволяє розглядати циклічний характер 12-ти детермінант системи як 12-ти детермінант креативності, внаслідок яких проявляються 7-річні етапи формування особистості. Семирічні цикли розвитку людини ілюструють повторення закономірностей його поетапного формування протягом циклу життя.

Розглянуті 7-річні цикли підтверджуються численними статистичними даними й психологічними дослідженнями кризових ситуацій у житті особистості. Так, закінчення періодів у 7, 14, 21, 28, 35, 42, 49, 56, 63 роки відзначаються статистикою як напружені роки в житті людини, коли криза перехідного процесу при неактуалізованому способі життя призводить до максимального зростання самогубств [24, с. 290].

Отже, спираючись на аналіз викладеного дослідного матеріалу, спробуємо вивести формули оцінювання акмеологічних рівнів становлення та поетапного розвитку професіоналізму прокурора-криміналіста та ефективності його професійної діяльності, що можуть бути вираженими у вигляді шістьох АКМЕ-рівнів, розташованих у 20-річному віковому діапазоні, саме - в такий спосіб: $(H^1 + 3) / (Y + H^2)$

$$P_p = \text{АКМЕ-рівень № 1, де}$$

 H^1 – навчання, 3 – знання, Y – уміння, H^2 – навички, P_p – професійні рішення.

Таким чином, перша формула відображає перший акмеологічний рівень професійного становлення прокурора-криміналіста від 22 до 25 років і свідчить про те, що чим кращий рівень навчання майбутнього прокурора-криміналіста та отриманих знань, тим вищою в процесі практичної діяльності буде точність ухвалених ним рішень; чим вищий досвідний компонент у процесі прийняття рішень, тим нижчою буде точність рішень.

Друга формула $\frac{Pk^1 + Ck^2}{E_{nk}}$

$$E_{nk} = \text{АКМЕ-рівень № 2, де } Pk^1 \text{ – процесуальна компетенція,}$$

 Ck^2 – спеціальна компетенція, E_{nk} – ефективність професійної комунікації, на другому акмеологічному рівні (25-28 років) пояснює те, що чим більший рівень процесуальної компетенції прокурора-криміналіста, тим вища ефективність професійної комунікації; чим вищий рівень спеціальної компетентності, тим нижчим є рівень прокурорських повноважень.

Формула третього акмеологічного рівня (29-31 рік) $\frac{Pd^1 + Md^2}{(P + T)p}$

$$(P + T)p = \text{АКМЕ-рівень № 3, де}$$

 Pd^1 – практична допомога, Md^2 – методична допомога, $(P + T)p$ – педагогічна та технологічна результативність, свідчить про те, що чим ширше сфера застосування прокурором-криміналістом технологій практичної допомоги, тим вища результативність групової діяльності на досудових етапах кримінального переслідування; чим вищий методичний компонент технологічних рішень, тим краще педагогічна ефективність цих заходів, що, тим не менш, алогічно корелює із загрозою неточності процесуальних рішень.

Формула $\frac{Gm + Pi}{Tnv}$

$$Tnv = \text{АКМЕ-рівень № 4, де } Gm \text{ – групове мислення, } Pi \text{ – професійна}$$

інтуїція, Tnv – технологічний потенціал взаємодії, на четвертому акмеологічному рівні (32-36 років) вибудовує закономірність того, що чим краще відбувається процес групового мислення за участю прокурора-криміналіста як медіатора суперечностей, тим вищий технологічний потенціал слідчо-оперативної групи (СОГ); чим вище прокурор-криміналіст проявляє рівень професійної інтуїції, тим

вище імовірність зниження рівня рівноцінної взаємодії з іншими учасниками СОГ (проблематика мінімізації емоційних проявів).

П'ята формула $\frac{\Pi^1_{\partial} + \Pi^2_{\eta}}{\Pi / I \text{з}}$

$\frac{\Pi^1_{\partial} + \Pi^2_{\eta}}{\Pi / I \text{з}} = \text{АКМЕ-рівень № 5}$, де Π^1_{∂} – професійний досвід, Π^2_{η} – психологічна надійність, $\Pi / I \text{з}$ – професійне та індивідуальне здоров'я, описує наступний акмеологічний рівень (37-40 років) в тому, що чим більш універсальний професійний досвід прокурора-криміналіста, тим вища загроза стану його професійного здоров'я; чим вищий рівень психологічної надійності, тим нижчим є загроза індивідуальному здоров'ю прокурора-криміналіста.

Остання формула $\frac{(H_{\kappa\mu} + I_{\eta}) \times (C_{\kappa\mu} + [K^1 + K^2]_{\mu})}{C_{\mu\kappa}^1 \sim A_{\mu\kappa}^2} = \text{АКМЕ-рівень № 6}$,

де $H_{\kappa\mu}$ – нетрадиційні криміналістичні методики, I_{η} – інноваційні підходи, $C_{\kappa\mu}$ – суперкомп'ютерні технології, $[K^1 + K^2]_{\mu}$ – кримінологічний та криміноперверсологічний моніторинг, $C_{\mu\kappa}^1$ – суб'єктивна мікро-креативність, $A_{\mu\kappa}^2$ – акмеологічна макси-креативність, відзначає максимальний акмеологічний рівень, який починається від 40-річного віку і співвідносить такі кореляти як залежність застосування прокурором-криміналістом нетрадиційних криміналістичних методик (зокрема, таких як одорологія, фоноскопія, голографія, профайлінг, поліграф, мікроміміка, гіпноз тощо) та технологій (кримінологічний та криміноперверсологічний моніторинг) від рівня впровадження суперкомп'ютерних і грид-технологій в професійну діяльність прокурора-криміналіста; тобто чим вищий рівень сприйнятливості до інноваційності (суб'єктивної мікро-креативності), тим вище очікування від нього можливість прийняття відповідальних, але несподіваних (нетипових) рішень. Отже, саме на цьому рівні може виявитися найвищий ступінь акмеологічної макро-креативності.

Професійне середовище прокурора «у віці» потребує спеціальної уваги. Збереження психологічного комфорту людини, яка досягла пенсійного віку, й підтримка його працездатності повинні бути забезпечені, на думку автора, не тільки за рахунок сприятливого соціального середовища й раціональної організації праці, але й профілактики вікових змін організму й психіки. Як самостійна психологічна проблема виступає забезпечення внутрішньо безконфліктного завершення професійного шляху. Сам по собі вихід із прокурорської професії, розставання з улюбленою справою, якій були віддані кращі роки життя, є серйозним випробуванням для психічного здоров'я людини та її фізичного самопочуття. Обов'язковий вихід у відставку за віком – це жахлива річ, оскільки якщо людина здорова і бажає служити в органах прокуратури й далі, якщо вона володіє при цьому найціннішим досвідом, накопиченим за багато років роботи, то невиправдано ані з моральної, ані з державної точки зору позбавляти її можливості продовжити професійну прокурорську діяльність. Адже в літньому віці прокурору притаманні неквапливість, обережність, точність формулювань і належний самоконтроль, які стають йому гарною опорою в організації професійної діяльності в сфері нагляду за дотриманням законності процесу кримінального переслідування. Тому прокурор-криміналіст у віці понад 50 років може стати досить позитивним явищем.

Оскільки теорія професійної діяльності прокурора-криміналіста охоплює єдиний комплекс системно пов'язаних аспектів, її центральною ланкою може стати акмеологічне вчення про унікальну подвійність (дуалізм) професіоналізму прокурора-криміналіста. Як ми бачимо, така подвійність властиво втримується не стільки у функціональному позначенні універсальності – «прокурор-криміналіст», скільки повною мірою проявляється в акмеологічному змісті професійного дуалізму психологічної структури особистості прокурора-криміналіста. Зрозуміло, що це жадає від даної категорії прокурорсько-слідчих працівників протягом певних циклів (етапів) службової кар'єри додаткового професійного розвитку й інноваційного вдосконалювання.

Саме тому визначення загальних і специфічних акмеологічних особливостей розвитку професіоналізму прокурора-криміналіста є важливим етапом *ефективності* й *надійності* його професійної діяльності. Тому, ми вважаємо, що на сьогоднішній день найбільш перспективним завданням удосконалення концепції професійної діяльності прокурора-криміналіста полягає в розробці методів розвитку акмеологічних засад дуалістичного професіоналізму цієї специфічної категорії прокурорсько-слідчих працівників.

Таким чином, у цій статті ми намагалися систематизувати аргументи на користь назрілої потреби акмеологічної розробки професійних принципів вчення про унікальну природу прокурорського професіоналізму та концептуально викласти основні наслідки проведеного дослідження. Звідси аналіз викладеного дозволяє вивести єдину *формулу унікальної подвійності професіоналізму прокурора-криміналіста*, що структурно зобразимо нижче в такий спосіб:

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов, О. С. Акмеология и методология : Проблемы психотехники и мыслетехники / О.С.Анисимов ; Рос. акад. госслужбы при Президенте РФ. – М., 1998. – 772 с.
2. Бодалев А. А. Общая психодиагностика : [учебник] / [А. А. Бодалев и др.] – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 438, [1] с.
3. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. – Кн. 2. Акмеологические основы управленческой деятельности / А. А. Деркач. – М. : РАГС, 2000. – 536 с.
4. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : [избран. психол. тр.] / Б. Г. Ананьев ; под ред. А. А. Бодалева ; [Рос. акад. образования, Моск. психол.-социал. ин-т]. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2005. – 431 с.
5. Сергеев О. Акмеологічний принцип: його сутність і призначення / О. Сергеев, І. Богданов // Зб. наук. праць : [Педагогічні науки]. – Херсон, 2000. – Вип. 15. – С. 147– 153.
6. Абульханова-Славская К. Акмеология вчера, сегодня, завтра / К. Абульханова-Славская, А. Бодалев, А. Деркач, Н. Кузьмина, Л. Лаптев // Прикладная психология и психоанализ. – 1997. - №1. – С. 1-16.
7. Лотова И. П. Субъектно-акмеологический подход в исследовании профессиональной карьеры государственных служащих / И. П. Лотова // Мир психологии. – 2003. - №4. - С. 164-168.
8. Прудиус Л. Акмеологічні підходи до підвищення професійного рівня державних службовців: теоретико-методологічний аспект / Л. Прудиус // Вісник державної служби України. – 2008. - №3. – С. 22-26.
9. Данилова Г. Теоретичний аналіз професіоналізму суб'єкта діяльності в контексті акмеології / Г. Данилова // Освіта і управління. – 2008. – Том 11. – Число 1. - С. 35-46.
10. Красильникова К. А. Акмеологические условия и факторы профессионального самоутверждения кадров государственной службы : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / К. А. Красильникова. – М., 2006. – 255 с.

11. Мурашко С. Ф. Акмеологические условия развития профессионального «Я» государственных служащих : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.13 / С. Ф. Мурашко ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2000. – 24 с.
12. Реан А. А. Развитие профессионализма: проблемы изучения / А. А. Реан // Психологические основы профессиональной деятельности : [хрестоматия] / Сост. В. А. Бодров. – М. : ПЕР СЭ; Догос, 2007. – С. 564-570.
13. Зазыкин, В. Г. Психолого-акмеологические основы деятельности специалистов в особых условиях: автореф. дис. ... докт. психолог. наук : 19.00.13; 19.00.14 / В. Г. Зазыкин ; Рос. академия службы при президенте РФ. – М., 1994. – 66 с.
14. Мироедов А. А. Психолого-акмеологические условия эффективного регионального управления : дисс. ... канд. психолог. наук : 19.00.13 / А. А. Мироедов. – М., 1995. – 151 с.
15. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманитар. фонд "Знание", 1996. – 308 с.
16. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : [избран. психол. тр.] / Б. Г. Ананьев ; под ред. А. А. Бодалева ; [Рос. акад. образования, Моск. психол.-социал. ин-т]. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2005. – 431 с.
17. Зазыкин, В. Г. Психолого-акмеологические основы деятельности специалистов в особых условиях: автореф. дис. ... докт. психолог. наук : 19.00.13; 19.00.14 / В. Г. Зазыкин ; Рос. академия службы при президенте РФ. – М., 1994. – 66 с.
18. Психология среднего возраста, старения, смерти / [Под ред. А. А. Реан]. – СПб. : Прайм–Еврознак, 2003. – С. 126–140.
19. Деркач А. Л. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях (Психолого-акмеологические основы) / А. Л. Деркач, В. Г. Зазыкин ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 152 с.
20. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / Алексей Александрович Бодалев. – М. : Флинта : Наука, 1998. – 165, [2] с.
21. Мартиненко В. В. Проблеми неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання і спорту / В. В. Мартиненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [Зб. наук. пр.] ; за ред. С. С. Єрмакова. – Х., 2006. – №3. – С. 55 – 58.
22. Щербина А. В. Психологические характеристики экстремальных ситуаций в управленческой деятельности / А. В. Щербина. – М. : МААН, 1997. – 184 с.
23. Деркач А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости / А. Деркач, Л. Орбан. - М. : РАГС, 1995. – 208 с.
24. Поляков В. А. Универсология / В. А. Поляков ; [Международная научная школа универсологии]. – 4-е изд., допол. и перераб. - М. : Амрита-Русь, 2004. – 320 с.

УДК 378. 147: 330

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Соболева С. М., здобувач

Харківський інститут фінансів УДУФМТ

У статті розглянуто сутність екологічної свідомості як одного з важливих складових елементів екологічної підготовки студентів фінансово-економічних спеціальностей та визначено головні підходи до її формування.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна підготовка, екологічні знання, екологічна культура.